

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Герасименко Олени Михайлівни на тему

«Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки підприємства», що подана у спеціалізовану вчену раду Д 26.130.01 у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 - економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

Актуальність теми дисертаційної роботи

Ефективність діяльності підприємства та його вартість залежать від багатьох елементів, що можуть прогнозуватися та контролюватися керівництвом. Однак, існують неочікувані або непередбачувані ризики, пов'язані з подіями, котрі можуть знаходитись поза контролем керівництва суб'єкта господарювання. Такі події можуть сильно вплинути на загальний стан економічної безпеки підприємства. Хоча неможливо точно визначити усі ризики, проте, має сенс враховувати те, як фактори можуть мати найбільший вплив на основні економічні показники діяльності підприємства.

В сучасних умовах високо ризикованого середовища вітчизняні підприємства повинні ставати на шлях впровадження нової концепції управління ризиками – ризик-орієнтованого підходу до управління своєю діяльністю. Інтеграція процесу управління ризиками у бізнес-процеси суб'єктів господарювання дасть можливість зберегти економічну стабільність підприємства, убезпечити топ-менеджмент від неефективних управлінських рішень, підвищити рівень економічної безпеки. Зважаючи на це, тему дисертаційної роботи Герасименко Олени Михайлівни необхідно визнати актуальною, такою, що має важливе наукове та прикладне значення для підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами

Виконання дисертаційної роботи Герасименко Олени Михайлівни тісно пов'язане з науково-дослідними роботами, що проводились за участі авторки в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Дисертація Герасименко О.М. виконана в межах таких наукових тем, як:

1) «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U000578), у межах якої авторкою визначено та охарактеризовано основні тенденції управління ризиками для сучасних компаній на основі міжнародних стандартів з управління ризиками;

2) «Організаційно-економічні рішення та інноваційні моделі підвищення якості й безпечності продукції тваринництва в Україні», (номер державної реєстрації 0118U003863), у межах якої розглянуто сучасний інструментарій управління ризиками на підприємствах харчової промисловості з використанням міжнародних стандартів, а також запропоновано підходи щодо попередження ризиків;

3) «Парадигми управління системами і процесами для забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях» (номер державної реєстрації 0120U100615), у межах якої авторкою було обґрунтовано необхідність впровадження ризик-орієнтованого управління у систему економічної безпеки підприємства.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам, які висуваються до такого виду досліджень. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечені:

- професійним вирішенням авторкою низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, яка полягає у розробленні та науковому обґрунтуванні парадигми інтеграції механізму управління

ризиками до системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві на засадах ризик-орієнтованого менеджменту, та адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті; так, кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний із попереднім і доповнює його;

- використанням широкої джерельної бази за темою дисертації і достатнім масивом аналітичних даних (список використаної літератури становить 312 позицій);

- відповідності предметної спрямованості дисертаційного дослідження спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності;

- достатньою географією та великою кількістю напрямів в апробації отриманих результатів на науково-практичних конференціях, у тому числі й міжнародних.

Наукова новизна отриманих результатів та їх достовірність

Наукова новизна отриманих у дисертаційній роботі результатів полягає в удосконаленні та подальшому розвитку теоретико-методичних і прикладних основ ризик-орієнтованого управління для забезпечення економічної безпеки підприємства. Детальний аналіз матеріалу за розділами дисертації дав змогу виокремити основні наукові результати проведеного дослідження. Так, авторкою *вперше*:

- 1) запропоновано концепцію ризик-орієнтованого управління у системі економічної безпеки підприємства, суттю якої є використання синтезу теоретичного підґрунтя безпекоорієнтованого управління та прикладного інструментарію ризик-менеджменту в якості інструментів для вирішення завдань забезпечення економічної безпеки на підприємстві завдяки використанню можливостей комплексного оцінювання ризиків і своєчасного реагування на їх мінливість із метою підвищення гнучкості та адаптивності підприємства в умовах підвищення рівня невизначеності зовнішнього середовища (розділ 4, п.4.1 дисертації);

2) запропоновано методикау ризик-орієнтованого оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, яка полягає у комплексній діагностиці рівня економічної безпеки на основі попередньої ґрунтовної якісної та кількісної оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства, інструментарію ідентифікації, аналізу й оцінки ризиків, та поєднує математичний апарат із використанням експертної оцінки для визначення ключових індикаторів ризику для економічної безпеки ($ROMI_{es}$) – загального індексу $ROMI_{es}$ та п'яти груп індексів кожного «risk-oriented» блоку ($ROMI_{es}$ «Stuff», $ROMI_{es}$ «Process», $ROMI_{es}$ «System», $ROMI_{es}$ «External», $ROMI_{es}$ «Security»), які, у залежності від їх значень, можуть потрапляти до зеленої, жовтої або червоної зони) (розділ 5, п.5.2 дисертації).

У роботі авторкою удосконалено:

1) структуру системи економічної безпеки підприємства, що відрізняється встановленням місця ризиків у її елементах, таких як: об'єкти, суб'єкти і функціональні складові системи, та визначенням чинників впливу на них із метою вчасного реагування на прояви ризиків на кожному з рівнів забезпечення системи економічної безпеки – власника, топ-менеджменту, менеджменту середньої ланки, бізнес-процесів, поточної діяльності, аудиту, аналізу, контролю (розділ 1, пп.1.1 дисертації);

2) процедуру ризик-орієнтованого управління в системі економічної безпеки підприємства, що відрізняється включенням контексту прогресивного управління ризиками, етапів впровадження прогресивного управління ризиками (розробку, ідентифікацію, реалізацію, модифікацію), управління ризиками, що завершується оцінюванням ефективності управління ризиками, на основі якого розробляються пропозиції щодо удосконалення процесу ризик-менеджменту (розділ 2, пп. 2.3 дисертації);

3) науково-методичні підходи щодо виявлення, ідентифікації та систематизації ризиків окремих суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності в системі економічної безпеки підприємства, що на відміну від існуючих, передбачають використання чотирьох напрямів

аналітичної роботи із використанням даних анкетного опитування експертів-респондентів – ідентифікації активів, ідентифікації джерел ризику, ідентифікації ризикових подій та ідентифікації існуючих заходів контролю, за результатами проведення якого було визначено п'ять сфер формування ризиків і встановлено притаманні для різних видів підприємств ризику у межах кожної сфери – макроекономічні ризику, виробничо-технологічні ризику, кадрові ризику, фінансово-економічні ризику, управлінські ризику (розділ 3, пп. 3.2 дисертації).

У роботі авторкою *розвинуто*:

1) науково-практичні підходи щодо визначення напрямів використання зарубіжного досвіду стандартизації управління ризиками у забезпеченні економічної безпеки вітчизняних підприємств, які відрізняються уточненням управління ризиками за етапами, визначенням ролі керівництва і власників підприємств у цьому процесі та вимог до кваліфікації ризик-менеджерів, місця ідентифікації, оцінювання, аналізу ризиків в системі економічної безпеки підприємства, що дозволило закласти підвалини для формування національного стандарту ризик-менеджменту у цієї сфері (розділ 2, пп. 2.1 дисертації);

2) науково-методичні підходи до оцінювання ризиків у процесі забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств, що на відміну від інших підходів, вимагають послідовного проходження трьох етапів оцінювання, які передбачають: визначення ризиковості активів/пасивів для економічної безпеки підприємства, визначення пріоритетності ризиків для стану економічної безпеки підприємства, ідентифікацію ризиків для економічної безпеки підприємства з наступним виділення трьох основних ризиків із їх переліку за допомогою експертної оцінки (розділ 3, пп. 3.3 дисертації);

3) науково-практичні підходи щодо визначення стратегічних перспектив підприємства за результатами ефективного управління ризиками в системі економічної безпеки, що відрізняються конкретизацією стратегічних

пріоритетів розвитку системи економічної безпеки підприємства на засадах ризик-орієнтованого управління, врахуванням небезпек і загроз (розділ 5, пп. 5.3 дисертації).

У роботі є ряд інших конкретних наукових розробок і положень, які містять наукову новизну, спрямовані на розвиток ризик-орієнтованого управління у системі економічної безпеки підприємств. З ними цілком можна погодитися.

Наукові положення та висновки дисертації належним чином обґрунтовані. Про це свідчить аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій авторки. Їх достовірність забезпечена використанням діалектичних, гносеологічних і логічних методів, таких як: метод теоретичного узагальнення, монографічний і порівняльний методи, методи індукції і дедукції, методи структурно-логічного та семантичного аналізу, метод порівняння, метод аналізу, метод синтезу, системний підхід, метод Дельфі, метод Fishbone diagram, метод «краватка-метелик», метод НАССР, метод експертних оцінок, графічний метод, метод теорії моделювання.

В якості теоретичної основи та інформаційно-довідкової бази для проведення дослідження використовувалися монографії, численні наукові публікації українських і зарубіжних учених, Інтернет-джерела, офіційні статистичні дані, нормативно-правові акти.

За рівнем наукової новизни результати дослідження відповідають вимогам до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

За логікою викладу матеріалу, змістом і наповненням, дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Порівняння тексту автореферату з текстом дисертації дозволяє дійти висновку про ідентичність основних положень дисертаційного дослідження та матеріалу, викладеного в анотації та авторефераті. Автореферат не містить інформації, яка відсутня в

дисертації. В його змісті реалізовані завдання дослідження, а їх вирішення сформуvalo наукову новизну отриманих результатів. Структурно дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (15 підрозділів), висновків, списку використаних джерел, що нараховує 312 найменувань. Обсяг основного тексту становить 378 сторінок, 17 додатків займають 210 сторінок. Матеріали дисертації містять 43 таблиці і 72 рисунки, з яких 21 – займає усю площу сторінки. Авторкою сформульовані чіткі висновки до кожного з п'яти розділів і загальні висновки до роботи.

У *вступі* переконливо обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, сформульовано мету та основні завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методи, конкретизовано положення наукової новизни та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації і впровадження на прикладному рівні.

У *першому розділі* авторкою поглиблено концептуальні основи функціонування системи економічної безпеки підприємства в умовах інформаційної економіки, встановлено можливості впливу ризиків, небезпек і загроз на стан системи економічної безпеки підприємств, встановлено місце ризиків в структурі системи економічної безпеки підприємства

У *другому розділі* дисертанткою проведено оцінювання можливостей застосування зарубіжного досвіду стандартизації управління ризиками у діяльності підприємств задля забезпечення їх економічної безпеки, переглянуто методичні підходи до управління ризиками підприємства, визначено місце та роль ризик-орієнтованого управління в системі економічної безпеки підприємств

У *третьому розділі* авторкою проведено діагностику ризиків і загроз економічній безпеці підприємств, виявлено, ідентифіковано та систематизовано ризики на окремих вітчизняних підприємствах і проведено оцінювання ризиків у процесі забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

У *четвертому розділі* дисертанткою концептуалізовано ризик-орієнтоване управління у системі економічної безпеки підприємства, оптимізовано сучасний інструментарій управління ризиками на підприємстві та удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства з позицій ризик-орієнтованого управління.

У *п'ятому розділі* авторкою запропоновано та обґрунтовано структуру системи економічної безпеки підприємства при ризик-орієнтованому управлінні в умовах глобальних викликів, розроблено методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства при ризик-орієнтованому управлінні та виокремлено стратегічні перспективи підприємств від ефективного управління ризиками в системі економічної безпеки.

Завершується робота розгорнутими *висновками*, які є логічними, та слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційного дослідження.

У *додатках* представлено громіздкі аналітичні таблиці, результати проміжних розрахунків авторкою показників рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, матеріали експертного оцінювання ризиків для вітчизняних підприємств.

За результатами аналізу дисертації можна дійти висновку, що мета роботи у процесі проведення дослідження була досягнута, і дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею, що виконана авторкою самостійно.

Оцінюючи дисертаційну роботу, варто відзначити, що вона написана загальноприйнятою науковою мовою із використанням сучасної правильної української наукової термінології, основні її положення розкриті повністю відповідно до мети та задач дослідження, дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею, що виконана авторкою самостійно. Змістове наповнення дисертації відповідає паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Теоретичне та практичне значення роботи, використання результатів дослідження

Теоретична значущість роботи полягає у забезпеченні економічної безпеки підприємства в умовах зростання та підвищення мінливості ризиків господарювання шляхом застосування ризик-орієнтованого управління на підставі розробки концептуальних, методологічних і прикладних компонентів.

Практична значущість одержаних результатів полягає у використанні науково-методичних положень і практичних рекомендацій авторки у практичній діяльності суб'єктів господарювання з метою підвищення рівня їх економічної безпеки, а також у навчальному процесі.

Так, наукові рекомендації, висновки, пропозиції, отримані в дисертації, були враховані і використані у практичній діяльності Управління захисту економіки в Черкаській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України (довідка № 5181/39/122/03/29-2019 від 13.06.2019 р.), Департаментом регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 336/04-01-14 від 08.10.2019 р.), ПрАТ «Торгівельно-промисловий консорціум «ЮНІКОМ» (довідка № 50234-591 від 14.05.2019), міжнародною компанією ATLANTIK SEA FOOD SA. м. Дакар, Сенегал (ПАТ «АТЛАНТИК СІ ФУД») (довідка № 29/2 від 12.02.2018 р.), АТ «Гідросила» (довідка № 1127 від 20.05.2019 р.), ТОВ «АЙМАКС-АВТО» (довідка № 54 від 11.06.2019 р.), ТОВ «ТРАК-БАС» (довідка № 12/06-12 від 12.06.2019 р.), страховою компанією «КНЯЖА» (довідка № 369 від 3.06.2019 р.), а також у практиці викладання навчальних дисциплін та у дипломному проектуванні Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 54/04 від 3.03.2020 р.) та ПВНЗ Університет економіки та права «КРОК» (довідка № 71/13 від 12.03.2020 р.).

Публікації основних результатів дослідження та відповідність дисертації чинним вимогам

Тема дисертації та її зміст відповідають спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Структура дисертації логічно побудована та сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань. Анотація та автореферат достатньо повно та ідентично відображають зміст дисертації, її основні положення і висновки. У анотації та у авторефераті в повній мірі розкрито основні результати, отримані в процесі дослідження, рівень новизни наукових розробок, висновки та пропозиції авторки.

Результати дисертаційної роботи достатньо повно й аргументовано розкриті у публікаціях. Основні ідеї, методичні положення і результати дисертації опубліковано у 51 науковій праці загальним обсягом 45,11 др. арк., з них 1 одноосібна монографія (21,2 др. арк.), 5 колективних монографій (4,2 др. арк.), 22 статті у наукових фахових виданнях (13,71 др. арк.), 5 статей у виданнях іноземних держав (3,2 др. арк.) та 18 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях (2,8 др. арк.). Внесок авторки в працях, які написані в співавторстві, конкретизований у переліку публікацій.

Зміст автореферату, його структура повністю відповідають основним положенням, висновкам і рекомендаціям дисертаційної роботи. Це дає змогу зробити позитивний висновок щодо їх ідентичності.

Положення і результати кандидатської дисертації в дослідженні не використовувалися.

Дисертація за вимогами щодо структури, змісту, загального обсягу та кількості наукових публікацій, що висуваються до здобувача наукового ступеня доктора наук, повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Отже, зміст, обсяг і рівень опублікованих матеріалів дисертаційної роботи, їх практична апробація відповідають встановленим вимогам і надають авторці права публічного захисту дисертації.

Дотримання норм академічної доброчесності

Аналіз матеріалів дисертації і наукових публікацій дисертантки, у яких висвітлені основні наукові результати дисертаційного дослідження, не дав підстав констатувати допущення порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право та суміжні права; відображає прагнення авторки надати достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності, використані методики досліджень і інформаційні ресурси.

Дискусійні положення та зауваження до роботи

Загалом, дисертаційне дослідження проведено на високому теоретико-методичному рівні. Проте, оскільки деякі його положення є дискусійними, що пов'язано з означенням дисертанткою власної позиції щодо окремих досліджуваних проблем, варто зробити певні уточнення, зауваження та рекомендації з метою подальшого пошуку шляхів вирішення окресленої проблематики.

По-перше, ґрунтовно досліджуючи та аналізуючи категорії невизначеності, небезпеки, загрози та ризику у першому розділі дисертаційної роботи (підрозділ 1.2, с.62-82), авторка майже не звертається до цих понять у інших розділах і підрозділах роботи, акцентуючи увагу лише на ризиках, і не відслідковуючи зв'язки між загрозами та небезпеками, які ці ризики можуть мати для діяльності підприємств у конкретний момент часу та у перспективі. Також, доцільно було б запропоновані таксономії ризиків (рис.1.7-1.9, с.83-85 дисертації) використати під час ідентифікації ризиків підприємств, які стали об'єктами дослідження у роботі, що дозволило б органічно пов'язати теоретичні пропозиції та прикладні результати.

По-друге, вивчаючи зарубіжний досвід стандартизації управління ризиками у діяльності підприємств задля забезпечення економічної безпеки

(с.108-135 дисертації) авторка досить зважено визначає переваги й особливості міжнародних і галузевих стандартів ризик-менеджменту, дає їх розгорнуту порівняльну характеристику. Водночас, варто було б більш чітко зазначити авторську позицію щодо того, який із існуючих стандартів доцільно використовувати вітчизняним підприємствам, або ж які визнані у світі підходи належить застосувати для розробки українського стандарту управління ризиками з огляду на ті реалії, у яких суб'єкти господарювання провадять свою діяльність.

По-третє, у підрозділі 3.1 (с.179-209), що за назвою присвячений діагностиці ризиків і загроз економічній безпеці підприємств на макrorівні, основний акцент зроблено на позиції України у міжнародних рейтингах, пов'язаних зі станом національної економіки або окремих її складових, а також на результатах опитування менеджменту вітчизняних підприємств. В цілому, авторці вдалося виявити макроекономічні ризики та загрози для господарських структур, однак, виникає сумнів щодо розміщення у цьому підрозділі роботи аналітичних даних щодо фактів наявності окремого структурного підрозділу, відповідального за управління ризиками на підприємстві (рис.3.5, с.189), відповідальності за координацію процесів управління ризиками за відсутності окремого структурного підрозділу (рис.3.6, с.189), підзвітності структурного підрозділу, відповідального за координацію управління ризиками на підприємстві (рис.3.7, с.190).

По-четверте, приділивши велику вагу питанням розробки карти ризиків, запропонувавши два варіанти побудови таких карт (с.289-298 дисертації) і навіть представивши графічно власний варіант карти ризиків (рис.4.10, с.298), авторка не використала цей аналітичний інструмент під час ідентифікації ризиків для підприємств, стан економічної безпеки яких досліджується у дисертації.

По-п'яте, на початку п'ятого розділу дисертації наводяться відомості щодо глобальних ризиків, вплив яких є відчутним для стану усіх без винятку економічних систем (с.336-346). Крім того, у табличній формі узагальнено

топ-5 глобальних ризиків з точки зору ймовірності (табл. 5.1, с.240) та топ-5 глобальних ризиків з точки зору впливу у різні періоди часу (табл.5.2, с.342). Видається, що цей аналітичний матеріал доцільно було б розмістити у третьому, аналітичному, розділі роботи, у той час, як п'ятий розділ варто було б цілковито присвятити узагальненню авторських пропозицій щодо напрямів вирішення усіх піднятих у роботі проблемних питань.

По-шосте, вивчення і конкретизацію стратегічних перспектив підприємств від ефективного управління ризиками в системі економічної безпеки (с.393-408) варто було б завершити проектом стратегії безпеки орієнтованого розвитку одного із досліджених у роботі підприємств і розмістити його як окремий документ для впровадження у практичну діяльність у додатках до дисертації.

Однак, наведені зауваження та побажання до змісту дисертаційної роботи не мають суттєвого впливу на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження, що безперечно, є актуальним, і має цінність для науки і практики. Вищевикладене є приводом для наукової дискусії і належним способом реагування на ці зауваження може бути коментар Герасименко О.М. під час публічного захисту.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідності чинним вимогам

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць Герасименко О.М. дає підстави зробити висновок про те, що робота на тему «Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки підприємства» є актуальним, завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, яке містить наукову новизну та має теоретичне й практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу авторці запропонувати комплексне вирішення важливої актуальної наукової проблеми, яка полягала у забезпеченні економічної безпеки підприємства в умовах зростання та підвищення мінливості ризиків господарювання шляхом

застосування ризик-орієнтованого управління на підставі розробки концептуальних, методологічних і прикладних компонентів.

За змістом дисертаційна робота, її науково-прикладні результати та висновки цілком відповідають паспорту спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Дисертаційна робота «Ризик-орієнтоване управління в системі економічної безпеки підприємства» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами і доповненнями, а її авторка, Герасименко Олена Михайлівна, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та сфери
обслуговування
Київського національного університету
технологій та дизайну

М. П. Денисенко

Підпис *М. П. Денисенко*
засвідчую
Зав. КАНЦ